

TEOLOGINIŲ KLAUSIMŲ SPECIFIKA LITERATŪROJE: NUODĖMĖS REFLEKSIJA AIDO MARČENO EILĖRAŠČIUOSE

Radvyda Vaišvilaitė

Vilniaus universiteto
Lietuvių literatūros katedros
doktorantė

Pagrindinė straipsnio problema kyla sprendžiant metodologinę literatūros ir teologijos santykio tyrimo dilemą – kaip rasti mokliškai pagrįstą, iš pačios literatūros kylantį kalbėjimo teologiniais klausimais būdą. Straipsnio tikslas – užčiuopti galimus literatūros ir teologijos santykio aspektus siekiant išryškinti teologinės minties sklaidą literatūroje, nagrinėti, kaip literatūroje atsiranda teologiniai klausimai, kuo jų raiška literatūroje yra specifinė. Straipsnį sudaro dvi pagrindinės dalys: pirmojoje apžvelgiami teoriniai literatūros ir teologijos disciplinų sąlyčio taškai, antrojoje dalyje konkrečiai nagrinėjami Aido Marčeno tekstai, siekiant praktiškai išryškinti teologinių klausimų raišką šiuolaikiniame poetiniame tekste. Šį straipsnį rašyti paskatino prof. Viktorijos Pakerienės iškelta problemiška mintis apie vokiečių teologo Karlo Josefo Kuschelio straipsnio pavadinimą *Kodėl teologijai būtinas susitikimas su literatūra*¹. Pavadinimas fiksuoja minties judėjimą viena kryptimi – teologijos mokslui literatūra yra

reikšmingas objektas, tačiau kyla kitas aktualus klausimas – ar literatūrai reikia teologijos?

Tarpdalykinis literatūros ir teologijos tyrimų laukas

Eksplisicinis mąstymas apie literatūros ir teologijos santykį atsiranda ir formuojasi tarpdalykinėje erdvėje, kurioje svarbios literatūros ir teologijos apibrėžtys atskirai bei šių disciplinų dialogo galimybė ir raiška. Peržengiant tiek literatūrologijos, tiek teologijos ribas būtina jas apibrėžti ir įvardyti, siekti atrasti galimus sąlyčio taškus. Dalia Jakaitė straipsnyje *Literatūros teologijos galimybė* nurodo problemas ir nusako esminę literatūrologo, kalbančio teologiniais klausimais, dilemą – išryškinti dialogiškumą nepažeidžiant tiriamojo objekto ir keliamų klausimų autonomiškumo.² Siekis nepažeisti literatūros ir teologijos autonomiškumo kuria vieną galimų mąstymo laukų – estetinės raiškos ir transcendentinio potyrio, teolo-

¹ Karl-Josef Kuschel, „Kodėl teologijai būtinas susitikimas su literatūra“, *Naujasis židinys* 6, 2000, 311–316.

² Žr. Dalia Jakaitė, „Literatūros teologijos galimybė“, *Sambalsiai: studijos, esė, pokalbis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, 389.

gijos ir literatūrologijos požiūrio susitikimą konkrečiame meno kūrinyje, grožinės literatūros tekste.

Literatūros ir teologijos santykio apibrėžimas ir tyrinėjimas yra vienas galimų literatūrologinės minties aspektų. Teologinių klausimų raiškos ir sklaidos literatūroje atpažinimas bei nagrinėjimas yra vienas reikšmingų asmeninės savivokos, bendruomeninės savimonės ir tautinės tapatybės suvokimo momentų. Daugelio literatūros kūrinių analizė negalima kaip nors nepitraukiant, neapibrėžiant ar neįvardijant krikščioniškosios pasaulėvokos ir santykio su krikščioniškąja pasaulėvoka aspekto.

Paradoksalu, bet eksplicitinis arba reflektuojamasis mąstymas apie literatūros ir teologijos santykio galimybę pradeda ryškėti XIX a. pabaigoje ir plėtojasi XX a., kai krikščioniškoji pasaulėvoka ir religija apskritai yra nebe natūralus gyvenimo ir kultūros vardiklis, o sekuliarizacijos procesų už „savaiminio supratimo“ ribų išstumtas reiškinys³. Herbertas Vorgrimleris *Naujajame teologijos žodyne*, kalbėdamas apie literatūros ir teologijos santykį, pripažįsta, kad šių dviejų skirtingų, savarankiškai egzistuojančių tikrovės suvokimo ir formulavimo bei išraiškos būdų at(si)skyrimo procesas, vykęs pastaraisiais laikais, buvo būtinas, vis dėlto pabrėžia, kad teologijai literatūra yra svarbus domėjimosi ir tyrimų objektas.⁴ „Krikščionybės palikimo pėdsakų (tarpkonfesinis) ieškojimas dabarties rašytojų kūrinuose yra teisėtas bei suteikia reikšmingų įžvalgų taip pat jų atrankos kriterijų atžvilgiu. Atvirumas slėpiniui ir galutiniam žmogiškosios egzistencijos pagrindui, re-

liginio mentaliteto bei praktikos nesupratimas ar provokacinis elgesys jų atžvilgiu, savų religinių interesų bei motyvų dangstymas literatūrine forma kelia teologijai vis naujas užduotis ir reikalauja intensyviai domėtis literatūra.“⁵ XX a. ypač stiprėja **teologijos dėmesys vaizduotei**, simbolinėms vaizduotės formoms, menui, kaip žmogaus giliosios egzistencinės patirties raiškai. Subjektyvi patirtis tampa teologijos tyrimų objektu.⁶ Teologijos mokslas siekia reaguoti į dabartinius pasaulio pokyčius ir vidinius žmogaus išgyvenimus, kurie gali būti užčiuopiami ir matomi kultūroje, taigi ir literatūroje, kur pasaulėvoka, pasaulėžiūra ir vidinė pajauta virsta išreikšta, įkūnyta menine forma.

Minėtame straipsnyje teologas Kuschelis iškelia mintį, kad „teologijos požiūriu, žymus meno kūrinys vadintinas žmogaus paslapties nušvitimu“.⁷ Menas ir literatūra yra svarbūs teologijai, nes bando spręsti žmogaus problemas, skatinti viltis, ugdyti lūkesčius. Neatmetamas nė vienas reikšmingas ir svarbus meno kūrinys, nes jis jau pats savaime kalba apie žmogų, įvairias jo problemas, sunkumus ir džiaugsmus. Literatūros kūrinys yra suprantamas kaip vienas iš būdų pačiam žmogui (kūrėjui ir suvokėjui) pažinti, lavinti, suprasti save ir atrasti savo vietą pasaulyje. Teologas pabrėžia takoskyrą tarp menininko ir teologo, bet kartu mato labai akivaizdžius jų darbo ar tikslo panašumus: „Krikščioniškasis tikėjimas nušviečia *conditio humana*, žmogaus paslaptį, Dievo žodžio šviesą, žodžio, kurį liudija Šventasis Raštas. Abu, menininkas ir teologas, susitinka kovodami dėl galutinės žmogaus gelmės ir tiesos. Teologas – remdamasis Apreiš-

³ Žr. N. R. Cary, *Christian Criticism in the Twentieth Century. Theological Approaches to Literature*, Port Washington (N. Y.): Kennikat Press, 1975, 3–4.

⁴ Herbert Vorgrimler, *Naujasis teologijos žodynas*, Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003, 315.

⁵ Ten pat.

⁶ Žr. Dalia Čiočytė, „Dosnūs literatūros ir teologijos paribiai“, *Sambalsiai: studijos, esė, pokalbis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, 402–403.

⁷ Kuschel, 315–316.

kimo dokumento turiniu, menininkas – pateikdamas savo meno turinio formą.⁸ Panašią mintį plėtoja Vaclovas Aliulis įvadinėse knygos *Tikėti ir rašyti. 21 šiuolaikinis lietuvių rašytojas apie tikėjimą, kūrybą ir save* pastabose⁹, kur pabrėžiamas susirūpinimas dėl gilosios dvasinės visuomenės būsenos bei formos, raiškos būdų, kalbėjimo ir rašymo stilistikos. Išryškinamas bendrasis menininkų ir dvasininkų rūpesčio laukas, galimas bendras siekinys – kilimas iš dvasinio skurdo, ieškant vulgarumui atsparių meninių formų.

Teologo dialogas su savo laikotarpio kultūra, menine kūryba neapsiriboja vien objektyvumo siekiančiu sisteminiu mąstymu. Teologijos požiūris į šiuolaikinius išgyvenimus ir jų raiškos formas siekia pačias giliausias jausenas ir būsenas, užkoduotas meniniais vaizdiniais, glūdinčiais meno formoje ir kalboje. Teologijos dėmesį simbolinei kalbai bei šiuolaikinėms metaforoms išryškino protestantų teologas Amosas Nivenas Wilderis, pabrėždamas, kad krikščioniškasis požiūris remiasi ne tiesioginiu Naujojo Testamento idėjų taikymu ideologijų kaitos akivaizdoje, bet gebėjimu tapatintis su laikotarpio išgyvenimais ir jausmais¹⁰. „Tiek krikščionys, tiek teologai turi priimti ir giliau pažvelgti į mūsų laikų kaitą, besikeičiančią dvasinę aplinką, ir dėl to besikeičiantį bendravimą, kalbą, meną ir ritualus.“¹¹ Menas, meno kalba, raiškos formos matomos kaip galimybė pažinti dvasinę kultūros ir visuomenės išgyvenamą būseną, užčiuopti kylančius egzistencinius klausimus.

⁸ Ten pat, 316.

⁹ Žr. Vaclovas Aliulis, „Rinktinių įžvalgų puokštė“, *Tikėti ir rašyti. 21 šiuolaikinis lietuvių rašytojas apie tikėjimą, kūrybą ir save*, Vilnius: Aidai, 2002, 7–8.

¹⁰ Amos Niven Wilder, *Theopoetic. Theology and the Religious Imagination*, Lima, Ohio: Academic Renewal Press, 2001, 25.

¹¹ Ten pat, 26.

Kultūros teologo Paulo Tillich'o nuomone, teologinė literatūros esmė atsiskleidžia ieškant, bandant įvardyti ir parodyti gelmės dimensiją, jos buvimą ar praradimą, egzistavimą ar nesatį. Net ir gelmės kaip pamatinio rūpesčio nebuvimas literatūros tekste iš esmės leidžia ieškoti pagrindimo teologijos duodamam atsakymui. „Menas ir filosofija yra šiuolaikinės kultūros griauinančių tendencijų kūrybinė išraiška. Meno kūriniai [...] savo stiliumi atskleidžia du dalykus – susidūrimą su nesatimi ir jėgą, kuri leidžia pakelti šį susidūrimą bei jį kūrybiškai pakeisti. Be šio rakto šiuolaikinė kultūra yra kaip uždarytos durys. Šiuo raktu ji gali būti suprasta kaip atskleidžianti žmogaus keblią padėtį tiek dabartiniame pasaulyje, tiek pasaulyje apskritai. Būtent tai atskleidžia šiuolaikinės kultūros protesto elementų teologinę reikšmę.“¹² Būtent ši mintis, kaip pradmens taškas, leidžia ne tik atpažinti keliamus teologinius klausimus literatūroje, bet ir fiksuoti, kaip jie yra keliami, įvardijami ar bandomi spręsti. Šiuolaikinė literatūra iškyla kaip svarbus dabartinėje kultūroje atskleidžiančio santykio su metafizine realybe, kuri gali būti suvokiama kaip teologiniai klausimai, raiškos laukas. Kartu literatūroje galima stebėti ne tik keliamus ar sprendžiamus klausimus, bet analizuoti, kaip, kokiomis stilistinėmis priemonėmis tie klausimai yra apibūdinami ir įvardijami.

Savo ruožtu **literatūrologija iškelia teologinės minties svarbą literatūrai** ir kalba apie galimybę peržengti ribas. Thomas Stearnsas Eliotas pabrėžia, kad „literatūros kritika yra veikla, nuolat turinti apibrėžti savo pačios ribas. Bet kartu ji nuolat turi peržengti tas ribas:

¹² Paul Tillich, *Theology of Culture*, edited by Robert C. Kimball, London, Oxford, New York: Oxford University Press, 1964, 46–47.

vienintelė galiojanti taisyklė – kai literatūros kritika eina už savo ribų, tai turi būti daroma sąmoningai suprantant, kas yra daroma. Negalime kalbėti apie Dantę, Šekspyrą ar Gėtę, nekalbėdami apie teologiją, filosofiją, etiką ir politiką.¹³ Literatūros kritika, išlaikydama literatūros ir literatūros mokslo autonomiškumą, kartu peržengdama tą autonomiškumą, atveria literatūros kūriniių suvokimo disciplinų lauką. Teologija suvokiama esanti tokios pat svarbos kaip filosofija, etika ar politika. Literatūros kritika, peržengdama imanentines ribas, atveria naujus probleminius klausimus ir kartu plečia pačios literatūros suvokimą. Elioto keliama mintis apie literatūros ir religijos santykį akcentuoja pasaulėvokos nuostatų ir literatūros kūrinio meninės vertės svarbą: „Literatūros kritika turi būti apibendrinama atsižvelgiant į aiškias etines ir teologines nuostatas. Kiekviename amžiuje vyrauja bendras sutarimas etiniais ir teologiniais klausimais, kurie literatūros kritikai gali būti esminiai. Mūsų laikais, kai nebėra šio bendro sutarimo, krikščionims skaitytojams reikia kuo dėmesingiau iširti skaitomus, ypač vaizduotės darbus, remiantis aiškiais etinėmis ir teologinėmis nuostatomis. Literatūros „didingumas“ negali būti nusakomas tik pagal literatūros standartus, nors kartu turime prisiminti, kad ar tai yra literatūra, gali būti nustatyta tik pagal literatūros standartus.“¹⁴ Apibūdinama vidinė pačioje literatūroje glūdinanti literatūrologinė dilema: literatūros suvokimas negali būti atsiejamas nuo vyraujančių bendrųjų pasaulėvokos nuostatų, bet kartu turi būti verti-

namas pagal literatūros – žodžio meno kriterijus. Literatūros specifika leidžia kelti disciplinų klausimus, ieškoti literatūros kūrinio sąsajų su įvairiomis žmogaus veiklos sritimis. Bet kartu pati literatūra brėžia ir riboja šių mąstymų ir tyrimų lauką.

Kalbant apie literatūros ir teologijos santykio galimybę iškyla literatūros autonomiškumo ir santykio su kitomis humanitarinėmis disciplinomis problema. „Literatūra (kaip ir kitos meno šakos) XX a. estetikos ir literatūros teorijų buvo pernelyg atskirta, išskirta, suautonominta. Ideologiniai spaudimai buvo pakankamai stiprus argumentas kurti meno atskirumo, nepriklausomumo erdvę. [...] Sumažėjo arba visai sunyko galimybė mąstyti literatūrą, kaip vieną iš žmogaus dvasios fenomenų, atskirą, bet ir neatskirtą, susijusį su religija, filosofija, kalba.“¹⁵ Literatūrologijos požiūris leistų matyti literatūrą plačiajame mokslų kontekste, kur teologiniai klausimai, jų analizavimas ir tyrinėjimas yra svarbūs ir aktualūs, bet kartu padėtų neprarasti literatūros estetinės vertės, kalbos specifikos lauko. Literatūrologija ieško pusiausvyros tarp literatūros autonomiškumo ir santykio su kitomis disciplinomis. Mokslinis objektyvumas įmanomas remiantis literatūros, literatūrinės kalbos specifika, literatūrinio, atsirandančio iš literatūros, kaip žodžio meno, mąstymo raiškos.

Dėmesys subjektyviai religinei patirčiai literatūroje formuoja **gausų teologinių klausimų lauką**. Literatūroje gali būti fiksuojamas ir atpažįstamas mąstymas teologiniais klausimais: galvojimas apie Dievą (santykis su *kita* realybe), mąstymas apie pasaulio pamatus (materijaliojo arba dvasinio santykio su pasauliu apibrėžtys), mąstymas apie būtį (santykis su savimi).

¹³ Citata iš N. R. Cary *Christian Criticism in the Twentieth Century: Theological Approaches to Literature*, Port Washington (N. Y.): Kennikat Press, 1975, 10.

¹⁴ Thomas Stearns Eliot, „Religion and Literature“, *Religion and Modern Literature. Essays in Theory and Criticism*, edited by G. B. Tennyson and Edward E. Ericson, Jr., Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1975, 21.

¹⁵ Viktorija Daujotytė, *Literatūros filosofija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, 15.

Galvojimas apie Dievą – ar apskritai kalbama apie Dievą tekste, koks matomas Dievas, ar primamas Jo autoritetas, ar tas autoritetas neigiamas; ar Jis matomas kaip veikiantis ir dalyvaujantis ar kaip nežinomas, pasislėpęs, esantis amžinybėje už laikinumo ribų; koks yra subjekto ir kartu kuriančios sąmonės santykis su Dievu: aukštinantis, nuolankiai priimantis, atmetantis, žeminantis. *Mąstymas apie pasaulio pamatus* – koks ir kaip suvokiamas pasaulis, ar jis suprantamas tik kaip materialus ar ir kaip turintis dvasinę, transcendojančią projekciją; ar pasaulis matomas kaip empiriškai uždaras ar kaip atviras kitam kitokios realybės pojūčiui, kuris atsiranda kaip paslapties, neapibrėžtumo, tikrojo, giliojo žinojimo atvertis. *Mąstymas apie būtį* – kaip ir kokia egzistencijos patirtis yra matoma ir fiksuojama literatūros tekste; kaip suvokiamas subjektas, jo gilioji egzistencijos prasmė; koks jo santykis su pasauliu, su Dievu; kaip suvokiamas pats kuriantysis subjektas.

Teologiniai klausimai remiasi *kristocentri-*ne pasaulėžiūra, kai Kristus atpažįstamas ne tik iš paviršinio, bet ir iš giliojo teksto lygmens.¹⁶ „Krikščionybė, pačių krikščionių tikinčiųjų supratimu, žmonių santykis su Dievu, kurį nustatė pats Dievas perteikdamas save per Jėzų Kristų ir Apreikšdamas save kaip Žodį. Krikščionybė neatsiejama nuo tokio šaknijimosi Jėzaus asmenyje bei praktikoje.“¹⁷ Literatūroje keliamų teologinių klausimų laukas gali būti (ir yra) labai platus: susijęs su giliuoju Dievo, pasaulio ir savęs supratimu – bet konkrečiai remiasi krikščioniškąja pasaulėvoka bei krikščioniškosios kultūros tradicija. Dažniausiai išryškunami šie pagrindiniai krikščioniškosios

pasaulėvokos bruožai: dėmesingumas giliajai, dvasinei realybei, transcendojančiai gamtai, prigimtį, laiką ir erdvę – kaip priešprieša antikrikščioniškosios pasaulėvokos tendencijoms: ego-centrizmui, subjekto su(si)dievinimui, nebendruomeniškumui.¹⁸

Neretai, kalbant apie religiją, keliamas ir pabrėžiamas moralinis vaidmuo. Jakaitė pažymi, kad, nors moralės klausimas lieka svarbus ir aktualus krikščioniškosios literatūros aiškinimams, vis tik tai daugiau veiksminga istorinėje teologijos dialogo su kitomis mąstymo bei patirties sferomis plotmėje. „Antropologinis teologijos pobūdis ir jos atvirumas filosofijai, krikščionybės paradoksalumas ir prasminis įsikūnijusio *Logos* bei kitų konceptų horizontas išryškėja kaip būtinoji prielaida tam, kad literatūros teologiją hermeneutiniu keliu suvoktume kaip paties kūrinio (simbolinės jo kalbos) ir kūrinio interpretacijos tapatybę.“¹⁹ Teologiniai klausimai literatūroje kyla iš teksto simbolinės kalbos konkretumo ir teologijos bei krikščionybės platumo ir atvirumo.

Teologiniai klausimai literatūroje kyla iš **egzistencinės patirties kodavimo įvaizdžiais**, literatūrine kalba bei forma. Ši patirtis yra subjektyvi, nes negali būti tiesiogiai abstrahuojama, išsakoma teologinėmis ar filosofinėmis sąvokomis, neatsižvelgiant į literatūros kalbos, kūrinyje atsiskleidžiančių įvaizdžių ir stiliaus specifiką. Ji pažįstama ne iš šalies, bet iš vidinės tekste fiksuojamos patirties. Literatūroje atpažįstama egzistencinė patirtis yra tekste matoma egzistencinė patirtis. Jai įtakos turi autoriaus patirtis, bet kalbama apie bendrąją patirtį, kuri, nors

¹⁶ Žr. Čiočytė, 400–401.

¹⁷ Vorgrimler, 286–287.

¹⁸ Žr. Dalia Čiočytė, „Romantizmas ir krikščioniškoji Vakarų kultūros tradicija“, *Literatūra* 47(1), 2005, 55.

¹⁹ Jakaitė, 395.

ir būdama konkretaus teksto, konkretaus autoriaus kūryboje išvelgiama individuali patirtis, gali būti atpažinta kaip bendra, galinti būti apibendrinta.

Vilhelmas Diltėjus teigia, kad atmintis, gyvenimo patirtis ir išgyventos patirties turinys literatūros kūrinyje yra pakylėjamas iki tipiško, patirtas įvykis literatūroje tampa bendrės simboline raiška ir šitaip „poezijos turiniu išreiškiamas ne tikrovės pažinimas, bet kuo gyviausia mūsų esaties sąsajų visumos patirtis gyvenimo prasmės rėmuose“²⁰. Patirtis matoma kaip galimybė atsirasti bet kokiai literatūros kūrinio idėjai ir jos estetinei vertei. Konkrečiam literatūros kūrinyje atsiskleidžianti patirtis gali kartu reprezentuoti ir konkretaus kūrėjo, konkrečios kartos ar visuomenės bendrąją patirtį, bendrąją estetinę formą išreikštą pasaulėvokos vardiklį. Tokiu būdu literatūros kūrinys, būdamas konkretaus autoriaus kūrybinės galios rezultatas, tampa reprezentuojantis bendrąsias tendencijas ir bendrąją patirtį²¹.

Religinė patirtis, iš jos kylantys teologiniai klausimai konkrečiame literatūros kūrinyje gali būti vienodų visuomenės, tautos, kartos požiūrių vyraujančių tendencijų lygmens. Komentuodamas šiuolaikinių lietuvių rašytojų mąstymus apie tikėjimą, Gediminas Mikelaitis teigia, kad religinė patirtis, perauganti į tikėjimo patirtį, yra vienas svarbesnių vyraujančių pasaulėžiūros šaltinių. Būtent ši religinė patirtis duoda pradžią religinei bei transcendentinei refleksijai, teologiniam bei estetiniam mąstymui. „Apskritai šiuolaikinėje literatūroje ryškesnis kelias Dievop, grindžiamas ne doktrina, o labiau patyri-

mu. Elgesio, vaizdų, žodžių, asmeninio dvasinio gyvenimo ir tikėjimo patirtis čia svarbiau negu Bažnyčios mokymo teiginiai.“²²

Panašią šiuolaikiniam žmogui būdingą atsiribojimo nuo istoriškai susiklosčiusių religinių institucijų, bet susirūpinimo giliaisiais būties klausimais situaciją įvardija Tillichas. Jis kalba apie prarastą religijos matmenį apibrėždamas religiją siaurąją ir plačiąją prasme. Autorius teigia, kad istoriškai susiklosčiusios religijos yra apibūdinamos kaip tikėjimo dievų ar vieno Dievo egzistencija išraiška, kaip rinkinys veiksmų ar institucijų, leidžiančių rasti ryšį su tomis būtybėmis. Tačiau religija dėl savo specifikos yra daugiau nei religija šia siaurąja prasme. Religija yra rūpesčio dėl savosios ir, apskritai, būties būsenos. Tillichas pabrėžia, kad yra nemažai žmonių, kuriems iš esmės rūpi būties klausimai, bet kartu jie yra atitolę nuo religijos siaurąją prasme ir atmeta istoriškai susiklosčiusias religijas.²³

Teologiniai klausimai, keliami literatūroje, yra susiję ne tiek su kanonizuota, institucine, istorine religija, kiek su gyva religine patirtimi, paslapties išgyvenimu, transcendentine atvertimi. „Šiuolaikinis tikintysis ilgisi tiesioginio, ne dirbtinai perduodamo patyrimo, veikiančio jo savimone ir savijautą ir tapusio kone asmeninės tiesos kriterijumi. Patyrimas yra tapęs Aš ir išvelgiama kontaktiniais laidais, Aš ir Tu sąsajomis.“²⁴ Ši individuali kūrėjo patirtis gali būti išvelgiama bendrajame kultūros vyksmo kontekste.

²² Gediminas Mikelaitis, „Teologinės estetikos apribai“, *Tikėti ir rašyti. 21 šiuolaikinis lietuvių rašytojas apie tikėjimą, kūrybą ir save*, Vilnius: Aidai, 2002, 287.

²³ *The Essential Tillich: An Anthology of the Writings of Paul Tillich*, edited by F. Forrester Church, New York: Collier Books Macmillan Publishing Company, 1987, 1.

²⁴ Mikelaitis, 287–288.

²⁰ Vilhelmas Diltėjus, „Išgyvenimas ir kūryba“, *Poetika ir literatūros estetika II*, sudarė Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Vaga, 1989, 182.

²¹ Žr. ten pat, 187.

Literatūros tekste gilioji egzistencinė patirtis veriasi tik literatūrai būdingu būdu – specifine kalbos forma ir išraiška. „Poezija – ypatinga kalba, perteikianti kitais būdais neperduodamą informaciją. Poezija galima pasakyti daugiau būtent dėl labai aukšto teksto materijos organizavimo laipsnio.“²⁵ Žodžio, kalbos, meninės **kalbos fenomeno refleksija** teologijos ir literatūros darbuose tampa viena galimų dialogo sąlyčio taškų. Žodis matomas kaip religijos, teologijos ir literatūros santykių pamatas, ryšys tarp teologijos ir literatūros. Krikščionybė, kaip Žodžio, Švento Rašto religija, ypač daug dėmesio skiria žodžiui.²⁶ Žodžio ir kalbos svarba iškeliamama literatūrologijos ir filosofijos darbuose. „Logos – žodis, susietas su pasaulio prasme, su pačia tos prasmės galimybe. Žmogaus pasaulis yra ištartas, pasakytas, įvardytas – mintis, įbrėžta ir Evangelijos pagal Joną. [...] Literatūros pradžia yra žodyje. Literatūra yra prasidėjusi su kalba, iš kalbos. Literatūra vienu ar kitu būdu išlieka kalboje – kalbėdamas žmogus yra veikiamas paties kalbinio universumo, jo struktūrų.“²⁷ Plėtodamas simbolio teoriją Paulas Ricoeuras taip pat pabrėžia kuriančios, formuojančios, atveriančios žodžio galios prigimtį: „Nėra simboliškos iki kalbančiojo žmogaus, net jei simbolio galios šaknys siekia giliau. Kosmosas, troškimai, vaizdiniai išraišką gauna kalboje. Žodis visuomet reikalingas, kad galėtume sučiuopti pasaulį ir padaryti, jog jis taptų hierofanija.“²⁸ Žodis suprantamas kaip bendrasis literatūros, teologijos, filosofijos ir žmogiškojo mąstymo raiškos laukas bei to mąstymo galimybė. Žodis, kalba

²⁵ Viktorija Daujotytė, *Tekstas ir kūrinys*, Vilnius: leidykla „Kultūra“, 1998, 107.

²⁶ Žr. Čiočytė, 402.

²⁷ Daujotytė, *Literatūros filosofija*, 54.

²⁸ Paul Ricoeur, *Egzistencija ir hermeneutika. Interpretacijų konfliktas*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, 17.

gali būti suvokiama kaip teologinio klausimo formulavimo apibrėžtis.

Literatūros kalba, jos specifika daugelio autorių estetiniuose mąstymuose teologiniais klausimais įvardijama kaip esminė atverties galimybė. Donaldas Kajokas rašo, kad būtent literatūra skatina žmogų ieškoti ir atrasti save patį, įvardyti realius santykius su pasauliu, žmogumi, Dievu (literatūra kaip santykio kūrimas ir atvertis). Literatūra sudaro galimybę šiems santykiams formuotis ne apibendrintomis filosofinėmis ar teologinėmis nuostatomis, bet iš pačios literatūros specifikos kylančiomis meninėmis formomis, menine specifika: „Literatūra, ypač poezija, „ugdo“ ne idėjomis, ne perspėjimais, ne moralinėmis nuostatomis, o forma. [...] Tokia forma ir yra meninė forma, ją galima apibūdinti estetinėmis kategorijomis. Ir ilgaamžiškumu. Taigi – proporcijų, simetrijos, santykių svarba, o moralinės nuostatos tėra tik priemonė neišklysti iš saiko padiktuoto kelio, išlaikyti tuos santykius nepažeistus ir nežeidžiančius.“²⁹ Literatūros įtaigumas ar paveikumas slypi ne atskleidžiamų ar atmetamų moralinių idėjų gelmėje, bet kalbos, literatūrinės formos specifikoje.

Kalba suvokiama kaip esminė galimybė pasakyti, išreikšti mintį, išreikšti sutikimą ar abejonę: „Tikras stebuklas ir didžiausia Dievo dovana mums – kalba. Patirto, atrasto, sužinoto neįvardiję ir nepasakę – nieko nežinotume nei vieni apie kitus, nei apie viską. Žodžiais apsišviečiame, nes liktum aptemę. Žmonės ir Dievą nusako savo laiko žodžiais. Taip naujinasi kūryba. Kaip kas ką apie kalbos galimybes kalbėtų, tačiau ir tuos abejojimus tegali pasakyti kalba.“³⁰

²⁹ Donaldas Kajokas, „Aplėbt neapglėbiama – rankos per trumpas“, *Tikėti ir rašyti. 21 šiuolaikinis lietuvių rašytojas apie tikėjimą, kūrybą ir save*, Vilnius: Aidai, 2002, 162–163.

Kalba suvokiama kaip galimybė fiksuoti, išreikšti savo patirtį, tai žmonių ir kartu religinės patirties komunikacijos, Dievo suvokimo perdavimas, raiška.

Būtent poezijos, kaip ypatingos kalbinės sąrangos, veikimas iškyla Marcelijaus Martinaičio mąstymuose: „Apskritai poezija, mano įsitikinimu, yra pastanga užmegzti ryšį su Kažkuo, kas yra anapus tavo gyvenimo, kasdieniškų patirčių, kur neįmanoma, neatidaroma rankomis ir protu, bet galima į ten patekti ypatingu būdu, nušvitimo akimirka. O to pasiekama ne vien žodžiu, bet ypatingu jo pavartojimu, skambesiu. Tai visai kita kalbos patirtis, veikianti visus žmogaus emocinius, jutiminius bei dorovinius registrus, priartinanti prie didžiųjų dvasiškos paslapties durų.“³¹

Kalba, literatūrinė forma, žodžio sąskambiai virsta atverties, santykio su empiriškai neapčiuopiama realybe galimybe. Poezija dėl savo specifinės formos transcenduoja, atveria tai, kas yra už kasdieninės kalbos, idėjos ar teologinio bei filosofinio mąstymo apibrėžties. Kalba, žodis, turėdamas konkrečią reikšmę ir būdamas lingvistiškai empiriškas, literatūros kūrinyje atsiveria kaip esminio būties klausimo galimybė, teologinių klausimų raiška. Literatūros kalba leidžia bandyti apibūdinti tai, kas yra už tos konkrečios kalbos formos, bet kartu nuolat koncentruojasi į konkrečią kūrinio kalbą, kūrinio specifiką.³²

Vienas įmanomų literatūros ir teologijos santykio galimybių ir probleminių laukų ir kyla

būtent iš pačios literatūros, jos kalbos specifikos. Dalios Čiočytės straipsnyje *Dosnūs literatūros ir teologijos paribiai* analizuojant Jerzy Szymiko mintis tai yra iškeliamas kaip vienas pagrindinių literatūrinio mąstymo teologiniais klausimais bruožų – „ką apie teologiją literatūra išsako vien tik jai pačiai (literatūrai) būdinga forma, nepakartojamai ir įtaigiai.“³³ Literatūrinis mąstymas, valdomas ne argumento, bet meninės vaizduotės principų, kelia ne sisteminių, bet subjektyvų teologinių klausimų, kuris priklausos ne tikrinimo ar verifikavimo, bet atradimo logikai.³⁴

Nuodėmės, kaip kaltumo, refleksija Aido Marčėno tekstuose

Literatūros ir teologijos dalykų tyrimai leidžia atpažinti literatūros tekste fiksuojamus teologinius klausimus apie subjekto santykį su Dievu, su pasauliu ir su savo būtimi, kurie yra tiesiogiai siejami su krikščioniškąja pasaulėvoka. Individuali ir subjektyvi religinė patirtis, jos fiksavimas menine kalba literatūros tekste veriasi kaip teologiniai klausimai. Šiame kontekste šiuolaikinė poezija gali būti skaitoma ir suvokiama kaip parodanti ir išryškinanti šiuolaikinio žmogaus ir religijos santykio specifiką.

Straipsnio problemikai aktualūs keli konkretūs Marčėno poezijos tekstai, kuriuos jungia kaltumo – pirmosios nuodėmės ir išdavystės – tema. Tekstai atveria ir fiksuoja keliamus teologinius klausimus, kartu nurodo kaltumo, kaip subjekto religinės patirties, atvertį. Eilėraštis „Sapnas“³⁵ pradedamas dažna Marčėno

³⁰ Jonas Juškaitis, „Tikėjimas ir netikėjimas“, *Tikėti ir rašyti. 21 šiuolaikinis lietuvių rašytojas apie tikėjimą, kūrybą ir save*, Vilnius: Aidai, 2002, 148–149.

³¹ Marcelijus Martinaitis, „Poezija – pastanga užmegzti ryšį su Kažkuo“, *Tikėti ir rašyti. 21 šiuolaikinis lietuvių rašytojas apie tikėjimą, kūrybą ir save*, Vilnius: Aidai, 2002, 198.

³² Žr. Daujotytė, *Tekstas ir kūrinys*, 111.

³³ Čiočytė, 406.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Aidas Marčėnas, *Angelas*, Vilnius: Vaga, 1991, 176.

kūryboje pasitaikančia situacija – budriosios realybės ir sapno realybės tarpinės būsenos išgyvenimu:

aš nežinojau kas įvyks vėliau
ir ką reikės patirti ir išverti
grimzdau į miegą vis giliau
ir sodas man netruko atsiverti

Nusakoma subjekto išgyvenama ribinė būseną – subjektas grimzta į miegą, į budrumo ir sapno tarpinę būseną, tarp kontroliuojamos realybės ir nežinomos, nekontroliuojamos realybės. Užbėgdamas už akių subjektas fiksuoja, kad tai, kas bus patirta, bus visiškai netikėta, nežinoma, tai reikės ne tik išgyventi, bet ir *išverti* – įvedamas valios pastangų aspektas. Eilėraštyje iš karto įspėjama, kad patirtis bus svetima, kitokia, netikėta. Tekste fiksuojami keli įvykio klodai: subjekto patirtis – netikėta sodo vaizdinio atvertis grimztant į sapną, subjekto vertinimas – nežinojimas, kas įvyks. Šitaip skaitytojas tarsi parengiamas netikėtiems įvykiams ir netikėtai patirčiai, arba, kaip galima pastebėti toliau, savotiškam subjekto pasiteisinimui. Subjektyvi eilėraščio subjekto patirtis veriasi sodo vaizdiniu. Iš vyksmo (grimzdimo į miegą) pereinama į vaizdiniais fiksuojamų išgyvenimų raišką. Sodo vaizdinys Marčėno poezijoje yra gana dažnas – jis siejamas su vidiniu subjekto išgyvenimu ir nurodo į Rojaus sodo įvaizdį („Sodas kuris yra“³⁶), sodas suvokiamas kaip kūrybinės minties įvaizdis („Poeto sodas“³⁷) ir kt.

Tai, kad šiame eilėraštyje sodas gali būti suvokiamas kaip religinę konotaciją turintis vaizdinys, pagrindžia tolesnis eilėraščio tekstas, kur netikėta patirtis, kurios laukiama su nežinia ir baime, yra akistata su Dievu, kuris nėra tiesio-

giai įvardijamas, tik apibūdinamas regos – spindėjimo paradigma:

ir Jis stovėjo spinduliuos virš Jo
drugiai pleveno ir mane baugino
tai buvo velnio sapnas iš kurio
aš nemačiau kitokio išėjimo

Kuriamas įvaizdis atpažįstamas iš teksto specifikos – didžiosios raidės ir spinduliuose paskendusio, drugių apsupto vaizdinio. Tačiau tekste girdimas vertinamasis subjekto refleksijos balsas – baimės jausmas, išgyvenamas Dievo, šventybės akivaizdoje, arba baimė, kylanti iš aiškaus suvokimo, kad tai yra velnio skatinamas sapnas, sapnas, kylantis iš nuodėmės, pagundos, numonomo kaltumo. Tarsi užbėgdamas įvykiams už akių subjektas skuba įspėti, kad šiam sapnui ar tolesniam įvykiui nėra (negali būti) kitokio pateisinimo; tarsi pačioje situacijoje jau glūdi paiba:

ir ne žaltys sugundė mūsų sielas
tai buvo tik pretekstas prisiminti
tvėrimo džiaugsmą kurį jautė Dievas
kai vaisių mums užgynė nusiskinti

Kvestionuojama (gal provokuojama) pirmosios nuodėmės situacija – ne velnias sugundė nusidėti. Nuodėmės esmę sudaro noras prisiminti, patirti iš naujo Dievo kūrimo džiaugsmą, sava patirtimi priartėti prie Dievo išgyvento jausmo – prie kūrybos džiaugsmo. Dievo patiriamas džiaugsmas ne dėl pačios kūrybos rezultato, bet dėl galimybės valdyti, savotiškai kontroliuoti savo kūrinį – galia uždrausti arba leisti. Sonetas baigiamas netikėta išvada, kur kaltė ir nuodėmė suvokiama kaip meilės Dievui raiškos forma:

ir tam sapne tarp tūkstančių gėlių
mes Jį mylėjom nuopoliu giliu

Eilėraščio subjektas suvokia nuodėmės neišvengiamumą, jis nemato kitokios šio sapno,

³⁶ Aidas Marčėnas, *Šulinyš*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1988, 105.

³⁷ Aidas Marčėnas, *Vargšas Jorikas*, Vilnius: Vaga, 1998, 164.

atkartojančio pirmosios nuodėmės situaciją, baigties, bet pabaigoje apibendrina, kad būtent šis nuopuolis, ši nuodėmė yra žmogaus meilės Dievui išraiškos galimybė.

Eilėraščio tekste ryškėja teologinių klausimų literatūroje specifika. Eilėraščio subjektas Biblijos, kūrinių pradžių ženklinančią situaciją išgyvena kaip savosios patirties, atsiveriančios tarp budrumo ir miego, situaciją. Ji išgyvenama iš karto reflektuojant, pateisinant baigtį, savotiškai teisinantis dėl savo veiksmų. Biblijoje apibūdinama situacija perkeičiama – uždraustojo vaisiaus ragaujama ne dėl to, kad subjektas yra gundomas, bet dėl noro pajauti kontroliuojančios kūrybos džiaugsmą – iškeliamas ne moralinis kaltumo matmuo, bet kūrybinis noro susitapatinti su Kūrėju lygmuo. Nuodėmė išgyvenama, pajuntama kaip galimybė parodyti meilę. Ji nėra smerkiama, bet skausmingai pateisinama, nes ji tampa meilės Dievui forma. Toks pirmosios nuodėmės suvokimas, meilės Dievui per nuodėmę atvertis yra bauginanti ir pačiam subjektui skausmingai netikėta, gal būtent dėl to reikalingas iš karto reflektuojantis matmuo, pasiteisinant ir nežinojimą žymintis lygmuo. Eilėraštis, pradėtas subjekto išgyvenimu, atvertimi, vienaskaitiniu kalbėjimu, viduryje teksto, suvokus situacijos baigties neišvengiamumą, virsta bendrosios, apibendrintos „mes“ patirties dalimi. Eilėraštyje fiksuojamas individualus religinis potyris perauga į bendrą žmogaus egzistencijos, dramatišką nuodėmingos būties suvokimą. Eilėraštyje skausmingai suvokiama žmogaus situacija: nuodėmė – neišvengiama meilės Dievui raiška. Kartu poetinis tekstas ne atkartoja religinę mintį, bet ją perkuria, laisvai interpretuoja. Nuodėmė suvokiama ir kaip atskleidžianti neišvengiamą žmogaus kaltumą, ir kaip meilės Dievui raiška. Šiame tekste teologinis klausimas kyla ne vertinant ar moralizuojant,

bet pasiduodant subjektyviam teologinės situacijos išgyvenimui.

Sodo ir nuodėmės tema ryškėja kitame eilėraštyje, kurį galima priskirti ironiškajai Marčėno poezijos paradigmam. Tai eilėraštis „Adomas slėpėsi krūmuose“³⁸:

Žiemos dugne suduš skardi sekundė.
Iš jos išaugs eilėraštis, arba
gyvybės medis. Ubago terba
bus vaisių sklidina, kuriais sugundžius
naivuosius protėvius – kas rūpinsis mumis?
Bus tuščia, bus netikėlių Kalėdos.
„Kaip Dievas būsi...“ Atsikąst negėda.
Nuogumo gėda. Ypač žiemomis.

Eilėraštyje susipina fragmentiškos nuotrupos – kūrybinės minties, nuodėmės, ironiškos šalčio ir nuogumo situacijos. Tekstas prasideda laiko sustabdymu, tarsi iš vidinio ir akustinio netikėtumo pojūčio kyla kūrybinė, kuriančioji galia. Eilėraštis gretinamas su gyvybės medžiu – pradžios, pirmapradės tvarkos įvaizdžiu. Šis medis gali būti suvokiamas kaip nuoroda į gėrio ir blogio pažinimo medį. Eilėraščio atsiradimas yra gretinamas su Rojaus medžio įvaizdžiu – su paslaptimi ir nuodėme. Tačiau tekste atsiranda skeptiškas vertinamasis lygmuo – *ugabo terba, naivieji protėviai, netikėlių Kalėdos*. Pirmoji nuodėmė suvokiama iš pašalės, jau žinant jos pasekmes arba ironiškai vertinant religinį vertinimą. Eilėraščio tekste susipina daugybė nuotrupų ir minčių: šalia vertinimo atsiranda gailėstis, sutrikimas (*kas rūpinsis mumis*), vienišumas (*bus tuščia*), noras prilygti Dievui (*kaip Dievas būsi*) ir gėdos jausmas (*nuogumo gėda*). Bet gėda ne dėl pačios nuodėmės, o dėl jos pasekmės – dėl nuogumo, kuris labiausiai jaučiamas žiemą (ironiška situacija). Eilėraštis – kūrybinio proceso, atsirandančio iš konkrečios rea-

³⁸ Ten pat, 97.

lijos, refleksija. Eilėraščio atsiradimas siejamas su pirmosios nuodėmės patirtimi. Bet provokuojantis santykis su šiuo įvaizdžiu, ironiškas kalbėjimas, komiška situacija atveria žmogaus prigimties smulkmeniškumą. Tekste ironiškai atkartojamas žmogaus noras prilygti Dievui, bet jį subanalina ne tiek pati nuodėmė arba jos padarymas (*atsikąst negėda*), bet nepatogumas, atsiradęs dėl nuodėmės (*nuogumo gėda. Ypač žiemomis.*). Religiniai motyvai ironiškai perkuriami, bet kartu siejami su kūrybine situacija. Kūryba, pirmoji nuodėmė, nuodėmės atkartojimas sieja šiuolaikinio žmogaus patirtį su religiniu išgyvenimu, bet ryški ironija, vertinimas iš tam tikro nuotolio, neigiami epitetai kuria skirtumą ir atstumą, neleidžiantį religinių įvaizdžių ir religinės patirties priimti kaip subjektyvios ir gyvos egzistencinės patirties. Vartojamų religinių įvaizdžių stilistika kuria kvestionavimo, abejonės, ironiškos žaismės nuotaiką.

Nuodėmės patirtis svarbi ir Judo išdavystės refleksijoje, kuri ryškėja Marčėno poezijoje. Eilėraštyje „Tirono mirtis“³⁹ iš pradžių net neaišku, kad tai Judo išdavystės situacija. Pradžioje girdimas pranašiškas Viešpaties balsu kalbančio žmogaus balsas:

trisdešimt metų tirono mirties
tavo vardu šaukiausi aš Viešpatie.
Kumštį iškėlęs
grūmojau tautos vardu.
Buvau aš teisingas
įniršy savo buvau
drąsus ir nepaperkamas.
Ir gerbė mane
vyrai ir moterys
ir tikėjo manim.

Eilėraštinis prasideda labai tvirtu konstatuojamuoju, pranašišku tonu – minimi trisdešimt

metų atliekami veiksmai ir darbai. Veikiama Viešpaties vardu, pasitikima savo veiksmais, užsitikrinama žmonių pagarba. Pranašiška situacija priešinama poetinio teksto dabarties situacijai, prisiminimas – dabartiniam įvykiui: tai nusižeminimo, maldos ir atsidavimo Viešpaties valiai būseną. Ir būtent ši būseną padeda suvokti įvykdytą išdavystę, įvykusią nuodėmę, žmogišką menkumą, nes sumokama monetomis, ant kurių pažymėtas tas pats tirono, prieš kurį buvo protestuojama, atvaizdas.

O dabar
kada kumštis nuleistas maldai
ką matau aš Viešpatie
delne atgniaužtam?
Trisdešimt tamsėjančių monetų
kuriose iškaltas tironas?

Eilėraščio tekstas trumpais epizodais ir vidiniu subjekto išgyvenimu atkuria Judo išdavystės situaciją. Ji nėra niekur tiksliai įvardijama, bet ši situacija ryškėja iš bendrųjų kultūrinės patirties klodų. Ji atpažįstama iš trisdešimties monetų motyvo. Literatūros kūrinys ne tiksliai atkuria Biblijos situaciją, bet išdavystę atskleidžia iš vidaus, iškeldamas vidinius prieštaravimus, vidinę tragediją. Objektivus vaizdavimas virsta vidinės, netikėtos būsenos išgyvenimu. Literatūros tekstas atskleidžia išdavusiojo nuostabą, savotišką sutrikimą.

Eilėraščio subjektas kalba pirmuoju asmeniu, bet aiškiai suvokiamas dabartinės situacijos ir kalbančiojo subjekto laiko skirtumas. Kartu pačiame tekste kuriamas paradoksalus subjekto trisdešimties metų patirties ir dabarties kontrastas: „kumštį iškėlęs / grūmojau tautos vardu“ ir „kumštis nuleistas maldai“, trisdešimt metų šaukiamasi tirono mirties ir trisdešimt monetų su to tirono atvaizdu. Pranašavimas Dievo vardu, teisingumas, pagarba kontrastuoja dabartinei maldos, nusižeminimo, sutrikimo, nežinios

³⁹ Marčėnas, *Angelas*, 39.

būsenai. Paradoksali situacija įvardijama religiniais vaizdiniais, pasitelkiant teologinį mąstymą. Kur abejonė, klausimas, nusizėminimas tampa kaltumo patirties raiška ir situacija, išgyvenama po nuodėmės. Kartu eilėraštyje kartojamas nuodėmės neišvengiamumo motyvas, kai nuodėmę padaro teisingas, gerbiamas ir Viešpaties vardu kalbantysis. Judo asmuo ir išdavystės situacija yra laisvai interpretuojama ir pritaikoma paradokso principui, konstruojančiam eilėrašį.

Netikėtą pabaigą ir savotišką žmogišką emociją žymi ir kitas eilėraštis „Judo mirtis“⁴⁰. Tekstą galima skirstyti į tris segmentus: tai, ką aiškino ir žadėjo Toros ir Rašto aiškintojai („Toros ir Rašto aiškintojai sakė kada / ateis Žadėtojo laikas praregės aklieji / kurtieji išgirs ir prabilis nebyliai.“), eilėraščio subjekto iš šalies matomi aklieji, kurtieji ir nebylieji („Aš akluosius mačiau kurie / sakėsi regintys darbus Jo. Aš / kurčiuosius mačiau kurie sakėsi / girdintys žodį Jo. Daugiausia / mačiau nebylių.) ir pats eilėraščio subjektas – kaip matantis, girdintis ir kalbantis („Štai aš / aklas matau ir kurčias girdžiu štai / galų gale aš kalbu tačiau / šalia žudančio skausmo / nėra mano širdy jokios / Karalystės“). Objektivus pažadas, objektyvi kitų patirtis (kuria ne visada pasitikima) tampa subjektyvia savąja patirtimi. Savo patirtis suvokiama skaudžiai ir žudomai – nėra širdyje jokios Karalystės, tik tuštumos, neišsipildžiusio pažado būseną. Priartėjusi, subjektyviai išgyventa, tapusi sava praregėjimo, išgirdimo ir kalbėjimo situacija netampa Toros ar Rašto žadėta situacija – siekiamybė neišsipildo, nors vis dėlto, siejant su eilėraščio pavadinimu ir su Judo išdavystės įvaizdžiu, atsidavimas pažadui, atsidavimas gydančiojo valiai tarsi ir pateisina Judo veiksmus ir likimą. Eilė-

⁴⁰ Ten pat, 40.

raštyje labai ryškus praregėjimo, galimybės girdėti ir kalbėti motyvas. Kuriamas pažado ir subjektui atsiveriančios realybės kontrastas. Tarp to, ką sakėsi regėję ir girdėję, ir to, ką sugeba įvardyti pats subjektas. Lūžio momentas yra negalėjimas kalbėti, nebylystė, kylanti iš suvokimo, kad nėra jokios Karalystės, nėra pažado išsipildymo.

Išdavystės, patvirtinančios amžinybę, paradigma iškyla ir eilėraštyje „Vakarienė“⁴¹:

prie vaišių skobnių vėl Tave regiu
kada poeto žodyje nužengęs
Tu lauži duoną vyną aš geriu
iškęsti išdavystę pasirengęs
kada bučiuoju vėl Tave kada
vėl nejučia eilėraštis įvyksta
ir visą amžių tęsiasi valanda
ir mokiniai tave ištarę pasiklysta
ir veltui vėl nutilt save verčiu
kol išrinktieji mano kaulais lošia
aš Tavo vardą šviesoje šviečiu
kuri virš žodžio laikinumo ošia

Ryškėja teksto nuoroda į Paskutinę vakarienę kaip dialogišką Aš ir Tu situaciją. Tu atsiranda poetiškame tekste, įkūnijamas poeto žodyje. Tu matomas laužantis duoną, geriantis vyną, objektyviai, be jokios emocinės nuorodos. Nors išduotasis yra Tu, bet išdavystę eilėraščio tekste pasiryžęs iškęsti Aš – kalbantis subjektas. Subjektas, bučiuojantis Paskutinės vakarienės įsteigėją – nuoroda į Judą, Judo išdavystės veiksmą. Iš išdavystės, išdavikiško bučinio atsiranda („gimsta“) eilėraštis. Paskutinės vakarienės įvykis nužengia eilėraštyje, o išdavystė – užgimsiantis eilėraštis. Judo nuodėmė, atliekamas blogio veiksmas tampa Tu – Dievo šviesos – išraiška, kurią stengiamasi įkūnyti, įvardyti žodžiu, suvokiant jo laikinumą.

⁴¹ Ten pat, 91.

Eilėraštis iškelia išdavystės kančią, išdaviškiško bučinio ir poetinio teksto atsiradimą, išrinktųjų pasiklydimą ir transcenduojančią šviesą, atspindimą žodžio laikinumo. Išryškinamas gilusis vidinis prieštaravimas – per nuodėmę ryškėja Amžinoji šviesa, poetiniame tekste kartojamas išdavystės veiksmas patvirtina ir atskleidžia Amžinybės matmenį. Išryškinamas atliekamo blogio paradoksas – blogis kaip pažado tesėjimo galimybė.

Marčėno eilėraščiuose meniniais vaizdais keliant kaltumo klausimą ryškėja emocinė būseną, patiriamas, išgyvenamas jausmas – baimė, meilės Dievui paradoksas nujautimas („Sapnas“), žmogiškos prigimties smulkmeniškumo pajautimas („Adomas slėpėsi krūmuose“), nuostaba – iš pamaldumo atsiradus išdavystei („Tirono mirtis“), žudantis skausmas dėl žodžių ir kalbos tuštumo bei pažado netesėjimo („Judo mirtis“), išdavystės kančios ir suvokimo, kad per nuodėmę ryškėja Amžinybės šviesa ir jos suvokimas, netikėtumas („Vakarienė“). Konkrečiame literatūros kūrinyje teologinis klausimas yra išgyvenamas, emociškai perteikiamas ypatinga literatūrine kalba, specifine vaizdinių dinamika. Būtent ši emocinė išraiškos forma leidžia atsekti religinės patirties pojūtį, teologinius klausimus išžiūrėti kaip tekste fiksuojamų vidinių būsenų, nuojautų raišką. Kartu nagrinėjant kaltumo, kaip teologinio klausimo literatūroje, paradigmą ryškėja individualus Marčėno poezijos bruožas, žymintis visą jo poeziją – kūrėjo būties apmąstymas, kūrybinio veiksmo autorefleksija. Kaltumas reflektuojamas kaip neišvengiamas kūrybinių paieškų dėmuo, kaip kūrybinė paskata, galimybė ir kliūtis.

Marčėno poezijos tekstuose atsirandantys teologiniai klausimai atveria kaltumą, kaip šiuolaikinio žmogaus ir religinės sąmonės santykių raiškos lauką. Nuodėmė suvokiama kaip neiš-

vengiama žmogiškosios patirties dalis. Teologiniai klausimai poetiniame tekste provokuoja teologinį nuodėmės, kaip galimybės parodyti meilę Dievui, sąvokos mąstymą („Sapnas“), teologinių klausimų stilistinę raišką rodo ironišką religinių įvaizdžių, nevirstančių subjekto religinės patirties dalimi, raiškos formos ir subjekto kūrybinių išgyvenimų santykį („Adomas slėpėsi krūmuose“). Eilėraštyje „Tirono mirtis“ pabrėžiama paradoksali nuodėmės neišvengiamumo mintis, teologinis klausimas veriasi tarsi pabrėžiant dabartinio laiko ir eilėraščio vyksmo laiko, eilėraščio subjekto patirties prieš nuodėmę ir po nuodėmės skirtį. Eilėraštyje „Judo mirtis“ teologinis klausimas yra sprendžiamas ir keliamas pažado ir realybės, kitų ir subjekto patirties kontrasto principu. Eilėraštyje „Vakarienė“ religiniai vaizdiniai ir patirtis išgyvenama kaip sava, neatskiriama kūrybinės situacijos dalis, teologiniai klausimai formuoja kuriančiojo subjekto santykio su amžiniais ir laikiniais dalykais mąstymų lauką.

* * *

Teologijos ir literatūros dalykų santykių svarstymo erdvė formuoja specifinį probleminį lauką – išlaikant atskirų objektų autonomiją, padedantį išryškinti ir nagrinėti dialoginio santykio taškus. Intensyvus teologijos dėmesys meninėms raiškos formoms, literatūros kalbai suprantamas kaip galimybė pažinti išgyvenamą dvasinę kultūros ir visuomenės būseną, užčiuopti kylančius egzistencinius klausimus. Literatūros kritika, išlaikydama pačios literatūros autonomiškumą ir iš jos kylančius vertinimo kriterijus, tarpdisciplinėje svarstymų erdvėje ieško literatūros kūrinio sąsajų su įvairiomis žmogaus veiklos sritimis. Teologiniai klausimai literatūros kūrinyje iškyla kaip krikščioniškąją tradiciją besiremiančio santykio su *kita* realybe,

pasauliu, savimi atpažinimas. Egzistencinė patirtis, neretai susijusi su gyva religine patirtimi, fiksuoja giliuosius teologinius klausimus, kurie gali būti visuomenės, tautos, kartos vienos pasaulėvokos lygmens. Žodis, literatūros kalba, literatūros estetišiai bruožai yra teologinių

klausimų atverties galimybė. Vienas galimų metodologinių literatūros ir teologijos tyrimų laukas – nagrinėjimas, kaip teologiniai klausimai fiksuojami literatūroje, ką ir kaip literatūra, tik jai būdinga menine forma, sako teologiniais klausimais.

SPECIFIC OF THEOLOGICAL QUESTIONS IN LITERATURE: SIN IN THE TEXTS OF AIDAS MARČĖNAS

Radvyda Vaišvilaitė

Summary

The problem of this article arise from the challenges of interdisciplinary study of literature and theology – how to find a scientifically acceptable way of representing theological questions in literature, preserving the autonomy and at the same time highlighting common dialogically-based points of view of these two fields. The theological point of view to literature is based on its interest in the metaphorical, symbolical and image-based language of literature, which can express the deepest existential questions and transcendental dimensions of human essence. Literary theory deals with its autonomy and its connections with other fields of humanities: ethics, politics, and religion. Theological questions in literature might be viewed as individual

religious experiences expressed in text and understood as representations of feelings and views that might be understood and perceived as common experience. Theological questions in literature are based on the specifics of the literary language of images and poetic language. Theological questions in literature also arise from its esthetic value and esthetic language. One of the methodological possibilities to deal with challenges of this interdisciplinary field might be to research what theological questions are, and how these questions arise in literature. Sin and guilt in the poetry of Aidas Marčėnas is reflected as individual and subjective theological question very much related with the understanding of human existence and creative nature.

Gauta 2007 06 20

Priimta publikuoti 2007 09 06

Adresas:

Lietuvių literatūros katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius
El. paštas: rvaisvilaite@lcc.lt